

УДК 336: 368.03.

Потій В.З., к.е.н., професор, КНЕУ ім. В. Гетьмана
Журавльова О.Є., асистент, КНЕУ ім. В. Гетьмана

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ

У статті здійснено порівняльний аналіз особливостей організації фінансів страхових компаній та інших підприємств. Проаналізовано погляди різних науковців щодо сутності поняття «фінансова стійкість страхових компаній» та наведено власну точку зору щодо цього питання.

Ключові слова: фінансова стійкість, страхування, фінансова стійкість страхових компаній, фінансова надійність страховика, організація фінансів страховика.

ВСТУП

Економічна, фінансова та соціальна стабільність в державі на рівні суб'єктів господарювання та громадян передбачає розвиток різних видів страхування. Страхові компанії концентрують на собі майнові інтереси своїх клієнтів (фізичних і юридичних осіб). Проте, захищаючи майнові інтереси інших осіб, вони самі не застраховані від впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ. Страхові компанії функціонують у тих же умовах, що й інші суб'єкти господарювання, а отже піддаються тим самим ризикам. Але одночасно на них впливають й фактори, що притаманні лише страховій діяльності.

Сучасні умови розвитку ринкових відносин передбачають перед усім необхідність забезпечення фінансової стійкості страхової компанії. Адже надійність та платоспроможність конкретного страховика пов'язана з фінансовою стійкістю компанії. Саме фінансова стійкість виступає індикатором того, чи зможе страхова компанія в майбутньому виконати свої зобов'язання, а оцінка рівня фінансової стійкості є одним з найбільш важливих завдань при визначенні якості роботи страховика. Фінансова стійкість — одна з найважливіших характеристик фінансового стану будь-якого підприємства. Вона впливає на фінансові відносини з іншими суб'єктами господарювання. А визначення її ролі в життєдіяльності та конкурентоспроможності саме страхової компанії є необхідним етапом у вирішенні проблеми на всіх рівнях. Тому, пріоритетним напрямком для страхових компаній стає комплексне дослідження їх фінансової стійкості. Слід відмітити, що позитивний результат у забезпеченні фінансової стійкості страхових компаній значно залежить від теоретико-методологічного вивчення цього питання та узагальнення результатів досліджень, що є науковою основою для розробки практичних рекомендацій.

Проблема фінансової стійкості страхових компаній почала активно вивчатися в Україні з кінця 80-х рр. з прийняттям закону «Про кооперацію в РСР». Цим законом було передбачено, що кооперативи можуть створювати власні страхові організації і самостійно визначати умови, порядок та види страхування. Новостворені страхові компанії та органи страхового нагляду відчували гостру потребу в теоретичних та практичних рекомендаціях щодо забезпечення фінансової стійкості страхових компаній. Враховуючи відсутність методичних підходів щодо визначення і забезпечення фінансової стійкості, вітчизняні страхові компанії звертались до зарубіжного досвіду. Слід відмітити, що особливості діяльності вітчизняних страхових компаній, відмінності у формуванні їх фінансового потенціалу, відмінності у визначенні фінансового результату від страхової діяльності не дозволяли їм при управлінні фінансовою стійкістю застосовувати ті ж самі підходи, що й для підприємств інших видів діяльності. Тому питання щодо забезпечення фінансової стійкості страхових компаній і на сьогодні є не достатньо вивченим.

Разом з тим ґрунтовні напрацювання в цій сфері мають такі вітчизняні вчені як Базилевич В.Д. [2], Бігдаш В.Д. [4], Безугла В.О. [3], Вовчак О.Д. [5], Гаманкова О.О. [6] Іванюк І.С. [7], Маруженко Д.С. [7], Ткаченко Н.В. [11], Шірінян Л.В. [14]. А також зарубіжні вчені серед яких Дюжиков Є.Ф. [10], Орланюк-Малицька Л.А. [8], Палкін А.В. [9], Сплетунов Ю.А. [10], Тронін Ю.М. [12], Чернова Г.В. [13], Юлдашев Р.Т. [15] та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідженню сутності фінансової стійкості підприємств у науковій літературі приділено достатньо уваги. Але наявність специфічних особливостей у діяльності страхових компаній притаманних лише такому виду діяльності вимагає окремих теоретичних підходів до трактування сутності поняття «фінансова стійкість страхових компаній», які враховували б ці особливості. Слід зазначити, що у наукових колах дане питання активно вивчається, проте до цього часу відсутній єдиний системний підхід. Тому завданням даної статті є розкрити і уточнити економічну сутність поняття «фінансова стійкість страхових компаній» на основі аналізу і узагальнення різних точок зору науковців і практиків.

РЕЗУЛЬТАТИ

В процесі дослідження сутності поняття «фінансова стійкість» у науковій літературі було виявлено низку протиріч. Головною проблемою є відсутність єдиного категоріального апарату та наявність розбіжностей серед точок зору науковців, щодо визначення сутності цього поняття. Що пояснюється: а) постійним розвитком економіки, а разом з нею й економічної науки; б) прагненням науковців максимально розкрити та доповнити зміст різних категорій і понять, а отже і поняття «фінансова стійкість»; в) залежністю змісту поняття від цілей та напрямку досліджень, які проводились.

Слід зазначити, що поняття «фінансова стійкість підприємства» та «фінансова стійкість страхової компанії» за своєю сутністю дещо відрізняються. Тому для більш коректного розуміння сутності фінансової стійкості страхових компаній важливим етапом є виявлення відмінностей в організації фінансів страхових компаній від інших суб'єктів господарювання.

Дослідження діяльності страхових компаній та промислових підприємств дозволило нам визначити ряд відмінностей, які наведено у таблиці 1.

Фінансова стійкість

Таблиця 1

Порівняльна характеристика особливостей діяльності страхових компаній та промислових підприємств

Критерій	Страхові компанії	Промислові підприємства
Час виникнення доходів та витрат	Доходи страхових компаній передують витратам (спочатку надходять страхові платежі, що є доходом для страхової компанії, а пізніше, у випадку настання страхової події, здійснюється страхова виплата, що є витратами).	Витрати підприємств в часовому проміжку передують отриманню доходу.
Структура доходів та витрат	Розмір та структура витрат є невизначеними, що пов'язано із випадковою природою страхового випадку. Дохід залежить від розміру страхового тарифу, і його розмір є чітко визначеним.	Розмір та структура витрат зазвичай є чітко визначеними, а доходів не визначеними і залежать від багатьох факторів.
Механізм формування фінансового результату	Прибуток від страхової діяльності може формуватись як за рахунок навантаження до страхового тарифу, так і за рахунок не використаної частини коштів що повертаються зі страхових резервів.	Прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації продукції (за вирахуванням непрямих податків) та собівартістю продукції.
Склад та структура активів	Велика питома вага припадає на основні засоби, довгострокові фінансові інвестиції, дебіторську заборгованість та грошові кошти. Тобто капітал страховика існує переважно у грошовій формі.	Найбільшу питому вагу займають основні засоби, виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, дебіторська заборгованість. Майже повна відсутність вільних грошових коштів.
Склад та структура пасивів	У структурі фінансового капіталу страховиків найбільшу частку займають статутний фонд та страхові резерви. Доля позикового капіталу не значна.	Фінансовий капітал підприємства складається із власного та позикового, пропорція між якими залежить від політики управління підприємством, галузевих особливостей та ін.
Інвестиційні можливості	Формування страхових резервів відкриває широкі інвестиційні можливості, що забезпечує їх захист від впливу інфляційних процесів та додатковий прибуток. Але вимагає дотримуватись вимог законодавства.	Головною проблемою у забезпеченні інвестиційної діяльності є обмежений обсяг фінансових ресурсів та висока вартість їх залучення.
Управління	При управлінні діяльністю страхової компанії постає проблема прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності.	Діяльність підприємства піддається чіткому плануванню та аналізу, що сприяє прийняттю управлінських рішень.

Таким чином, щоб дотримуватись вимог законодавства забезпечити високий рівень фінансової стійкості та максимізувати прибуток.

Розкриваючи економічну сутність поняття «фінансова стійкість» деякі вітчизняні вчені вживають термін «фінансова надійність». Зокрема Бігдаш В.Д., Безугла В.О., Вовчак О.Д. стверджують, що фінансова надійність страховика характеризує його здатність виконувати прийняті страхові зобов'язання за договорами страхування і перестрахування за будь-яких несприятливих обставин [4, с. 358; 3, с. 481; 5, с. 318]. Це дійсно так, і можна погодитись з такою точкою зору, адже вона є основоположною. Проте, на нашу думку, основним недоліком її є обмеження кола зобов'язань страховика виключно зобов'язаннями перед страхувальниками та перестрахувальниками.

Дещо розширений підхід пропонує Палкін А.В., який акцентує увагу не тільки на виконанні зобов'язань перед клієнтами, а й перед працівниками і власниками організації [9, с. 45]. Потрібно додати, що страхові компанії вступають у взаємовідносини не тільки з вказаними вище суб'єктами, але ще й з кредиторами, інвесторами та державою.

Недолік попередніх визначень врахував Тронін Ю.Н., який визначає фінансову стійкість страхової компанії як здатність своєчасно і в передбаченому обсязі виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання щодо усіх суб'єктів впродовж усього терміну дії укладених між ними договорів [12, с. 318].

Наведені вище думки різних науковців логічно продовжують одна одну. Але доцільно зауважити, що такий підхід є одностороннім та недостатньо комплексним. Адже специфіка надання страхових послуг, крім іншого, зумовлюється також наявністю часового інтервалу, протягом якого страхова компанія готова виконувати взяті на себе зобов'язання. За певних обставин, договірні строки здійснення страховиком своїх зобов'язань можуть вихо-

дити за межі передбаченого договором кінцевого терміну їх дії. Таке явище виникає у таких випадках [11, с. 109]: а) страхову компанію ще не повідомили про страховий випадок, який відбувся в межах строку дії договору страхування; б) страхову компанію повідомили про настання страхового випадку, але процедура страхової виплати триває певний час, після закінчення терміну дії договору страхування; в) при укладенні деяких договорів страхування відповідальності (страхування професійної відповідальності, відповідальності за забруднення навколишнього середовища, тощо) шкода чи збиток може проявитись після закінчення строку дії договору страхування.

Отже, в зазначених вище випадках страхова компанія зобов'язана здійснити страхові виплати, незважаючи на закінчення терміну дії укладеного договору страхування, що потрібно враховувати при визначенні фінансової стійкості страховика.

Деякі сучасні науковці підходять до фінансової стійкості страховика через фінансову стійкість страхових операцій, і визначають її як постійне балансування або перевищення доходів над витратами по страховому грошовому фонду, що формується зі сплачуваних страхувальниками страхових премій. Тобто для забезпечення фінансової стійкості необхідним є наявність позитивного грошового потоку по операційній (страховій) діяльності. Таке твердження можна вважати справедливим, якщо брати до уваги будь-якого іншого суб'єкта підприємництва крім страхової компанії, адже позитивний грошовий потік здатний забезпечити безперервність діяльності підприємства. У випадку із страховою компанією, тільки самого перевищення доходів над витратами не достатньо. Оскільки страхова компанія приймає на страхування різні за вартістю ризику, як наслідок може трапитись ситуація коли їй доведеться здійснити страхову виплату в розмірі значно більшому ніж розмір надходжень. Тому необхідно також використовувати певні механізми зменшення ризику такі, як співстрахування та перестрахування.

Дехто з науковців під фінансовою стійкістю страхової компанії розуміє такий стан її фінансових ресурсів, який забезпечує платоспроможність та подальший розвиток компанії в умовах ризику пов'язаного зі страховим захистом суб'єктів ринку [8]. Але збереження певної суми фінансових ресурсів при зміні умов зовнішнього середовища не завжди може сприяти забезпеченню платоспроможності та розвитку компанії. На нашу думку, страховим компаніям при формуванні структури капіталу слід враховувати фактори зовнішнього середовища. Адже якщо середовище змінюється, а капітал страховика не змінюється, відповідність між ними втрачається.

Базилевич В.Д. фінансову стійкість страхової організації пов'язує з платоспроможністю і фінансовою стабільністю і визначає її як майновий і фінансовий стан, за якого обсяг і структура власних і прирівняних до них коштів, ліквідних активів залежить від вдалої організації страхування, його видів і масштабності, ефективних страхових операцій, режиму економії, тощо [2, с. 479]. На нашу думку, такий підхід є цілком обґрунтованим і заслуговує на увагу, проте нажалі він також не позбавлений недоліків. Оскільки не враховує вплив окремих зовнішніх факторів на діяльність страховика. До таких факторів можна віднести банкрутство банків, у яких розміщена частина страхових резервів компанії. Вказана недосконалість виправлена у трактуванні цього поняття Сплетуховим Ю.А. та Дюжиковим Є.Ф., які вважають, що: «финансовая устойчивость страховщика представляет собой сохранение оптимального качественного и количественного состояния активов и обязательств, позволяющее страховой организации обеспечить бесперебойное осуществление своей деятельности и ее развитие» [10, с. 283]. На їх думку головною ознакою фінансової стійкості страховика є його платоспроможність, тобто здатність страхової організації вчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання за рахунок активів. Дійсно, виходячи з того, що страхова компанія продає свої зобов'язання, необхідною умовою стійкості її фінансового стану є забезпечення цих зобов'язань достатнім обсягом активів.

Чернова Г.В., на відміну від інших авторів, у яких поняття фінансової стійкості виступає більш загальним по відношенню до поняття платоспроможності, визначає фінансову стійкість як «способность страховщика выполнить свои страховые обязательства». Платоспроможність же страхової компанії, на її думку, це «способность выполнить свои обязательства в любой момент времени» [13, с. 185]. З цих визначень витікає, що поширення понять платоспроможності та фінансової стійкості на зобов'язання, інші ніж страхові розглядається окремо.

Юлдашев Р.Т. та Тронін Ю.М. розглядають платоспроможність, як одну з важливих характеристик фінансового стану у сукупності із показниками ліквідності, кредитоспроможності та рентабельності. Сукупність цих показників при їх позитивних значеннях характеризує фінансову стійкість компанії [15, с. 235]. Тому не можна погодитись з позицією Шірінян Л.В. згідно з якою страхова компанія може бути неплатоспроможною, але фінансово стійкою [14, с. 177]. Одночасно може мати місце ситуація коли платоспроможна страхова компанія може втратити свою фінансову стійкість.

Для страховика важливою є не просто здатність виконати свої зобов'язання, а здатність продовжувати їх виконувати за несприятливих умов. Тому, Дубровіна Т.А., Сухов В.А. та Шеремет А.Д. вважають платоспроможність лише частковим проявом фінансової стійкості страховика, оскільки вона відображає здатність виконувати свої зобов'язання у «нормальних» умовах [1, с. 184]. А поняття «фінансова стійкість страховика» вони формулюють як «здатність виконувати прийняті зобов'язання по договорам страхування при впливі несприятливих факторів зміни економічної кон'юнктури».

Найбільш повне та комплексне визначення поняття «фінансова стійкість страхової компанії» наводить український вчений Ткаченко Н.В., що пов'язує фінансову стійкість з рухом грошових потоків компанії. При цьому автор пов'язує фінансову стійкість з одного боку з можливістю в повному обсязі виконувати свої зобов'язання, не тільки поточні, а й зобов'язання, які виникають під впливом зовнішніх факторів відносно всіх суб'єктів ринкових

відносин. З іншого боку при будь-яких змінах економічного середовища розвиток страховика повинен бути динамічним, з постійним нарощуванням капіталу і прибутку не тільки в поточному, а й перспективі. [11, с. 120].

Узагальнюючи наведені визначення поняття «фінансова стійкість страховика» доцільно відмітити відсутність у них однієї особливості (нюансу). Якщо будь-якому іншому підприємству відомо коли і в якому розмірі йому потрібно погасити свої зобов'язання, то страховику дана інформація відома з досить великим ступенем імовірності. У наведених визначеннях відсутня думка, що страховик може виконати свої зобов'язання лише з деяким ступенем вірогідності. Сучасна наукова школа при визначенні фінансової стійкості страхових компаній відштовхується від того, що діяльність страховиків є детермінованою або на неї впливають лише зовнішні фактори.

Позитивним досягненням сучасної наукової думки в цьому питанні є динамічний підхід. Що проявляється у необхідності збереження стійкості фінансового стану страховика не лише у короткостроковому періоді (одного року), а протягом довгострокового періоду.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження існуючих підходів до визначення сутності фінансової стійкості страхових компаній і детального аналізу їх переваг та недоліків, ми дійшли висновку, що визначення буде більш повним, якщо враховуватиме наступне:

1. Специфічний предмет їх діяльності — страхові ризики, яким притаманний вірогідний характер настання.
2. Випадковий вплив зміни кон'юнктури економічного середовища.
3. Спроможність виконання зобов'язань як перед страхувальниками, так і перед іншими суб'єктами, з якими вступає у фінансові відносини страховик: власниками, кредиторами, працівниками, державою та ін.
4. Обов'язкове виконання зобов'язань страховика не зважаючи на закінчення терміну дії договорів страхування, якщо зобов'язання виникли в період дії таких договорів.
5. Забезпечення ефективного, безперервного та довготривалого функціонування страхової компанії для виконання своєї соціальної функції — здійснення страхового захисту.

Отже, враховуючи особливості діяльності страховиків, доцільним на наш погляд, розглядати фінансову стійкість страхових компаній як здатність швидко адаптуватися до змін в оточуючому середовищі, зберігаючи з деяким ступенем імовірності стійкість свого фінансового стану у довгостроковому періоді, навіть під дією негативних чинників, що проявляється у виконанні усіх взятих на себе страхових зобов'язань перед усіма суб'єктами ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубровина Т.А. Аудиторская деятельность в страховании / под ред. заслуженного деятеля науки РФ, проф. А.Д. Шеремета / Т.А. Дубровина, В.А. Сухов, А.Д. Шеремет. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 384 с.
2. Базилевич В.Д. Страхування: Підручник. / В.Д. Базилевич. — К.: Знання, 2008. — 1016 с.
3. Безугла В.О. Страхування: Навч. пос. / В.О. Безугла, І.І. Постід, Л.П. Шаповал. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 582 с.
4. Бігдаш В.Д. Страхування: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Д. Бігдаш. — К.: МАУП, 2006. — 448 с.
5. Вовчак О.Д. Страхування: Навчальний посібник / О.Д. Вовчак. — 3-тє видання, стереотипне. — Львів: «Новий Світ — 2000», 2006. — 480 с.
6. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: Монографія / О.О. Гаманкова. — К.: КНЕУ, 2009. — 283 с.
7. Іванюк І.С. Теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії» / І.С. Іванюк, Д.С. Маруженко. // Фінанси України. — 2006. — №11. — С.77-89.
8. Орланюк-Малицкая Л.А. Платежеспособность страховой организации / Л.А. Орланюк-Малицкая. — М.: Анкил, 1994. — 152 с.
9. Палкин А.В. Функциональная взаимосвязь показателей и факторов финансовой устойчивости страховой организации / А.В. Палкин // Финансы. — 2008. — №12. — С.45-49.
10. Сплетуков Ю.А. Страхование: Учеб. пособие. / Ю.А. Сплетуков, Е.Ф. Дюжиков. — М.: ИНФРА-М, 2006. — 311 с.
11. Ткаченко Н.В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи / Н.В. Ткаченко // Фінанси України. — 2009 — №6. — С. 104-121.
12. Тронин Ю.Н. Основы страхового бизнеса / Ю.Н. Тронин. — М.: Альфа-Пресс, 2006. — 469 с.
13. Чернова Г.В. Страхование / Г.В. Чернова. — М.: Проспект, 2008.
14. Шірінян Л.В. Фінансова надійність і фінансова стійкість страховиків / Л.В. Шірінян // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — №9. — С. 173-178.
15. Юлдашев Р.Т. Российское страхование: системный анализ понятий и методология финансового менеджмента / Р.Т. Юлдашев, Ю.Н. Тронин — М.: Анкил, 2000. — 448 с.

Стаття надійшла до редакції 3 жовтня